

*Павло
Кутуєв*

МОДЕРН ЯК ПРОДУКТ РЕВОЛЮЦІЙ: версія Ш. Ейзенштадта

Формулюючи засади власної порівняльно-історичної соціології модернізації, Ш. Ейзенштадт вже у 1970-х роках задавався таким питанням: «Чи можливо систематично пояснити розмаїття структурних форм, які супроводжують процес модернізації, чи дослідники мають прийняти формулу деяких істориків про цілковиту унікальність та несумісність будь-якої ситуації?» [Eisenstadt, 1973: p. 31]. Для самого ізраїльського вченого відповідь була на користь систематичного дослідження історичних варіацій, позаяк суспільства мають реальні системні якості. Полемізуючи з іншим веберіанцем — Р. Бендиксом, Ейзенштадт ставив на карб своєму опонентові концептуалізацію соціальних змін як таких, що не мають жодних універсальних системних, символічних або структурних характеристик: за Бендиксом, вони, власне, є специфічними історичними процесами, що трапляються лише один раз. За такого підходу, соціум не можна досягти інакше, як конгломерат груп та одиниць, що постійно конкурують поміж собою, натомість, за переконанням ізраїльського вченого, соціальні зміни є функцією системних якостей історичних конфігурацій. Ейзенштадт також виступав як проти еволюціонізму (зокрема Парсонсової спроби відродити Спенсерів еволюціонізм в «Еволюційних універсаліях»), так і історизму, тобто релятивізації історії та заперечення існування регулярностей історичного процесу. Для нього формою розриву тягlosti соціального розвитку є революції, відтак, конфігурації

© П. КУТУЄВ,
2015

модерного суспільства не можуть бути еволюційним продовженням зразків, притаманних традиційним соціумам.

Визнаючи, у Парсонсовому дусі, що політична система є базовою частиною організації будь-якого соціуму, Ейзенштадт водночас наголошує, що ступінь інституціоналізації політичної діяльності у різних суспільствах радикально відрізняється: політичні функції можуть виконуватися не лише спеціалізованими органами — як-от законодавчими, судовими, партійними або бюрократичними, — але й, приміром, такою організацією, угрунтованою на принципі припису, як родина.

Ейзенштадт протиставляє типи соціальних змін, властивих традиційному суспільству (у рамках традиційного соціуму зміни є окремішніми, суміщеними та винятковими), революційним змінам. Революції є ознакою модерну, своєю чергою, модерн є продуктом революцій. Революції трансформують фундаментальні засади соціального та культурного порядку, реструктуруючи взаємодію центру і периферії, а відтак, породжуючи новий тип соціетальної трансформації та нову цивілізацію: цивілізацію модерну. Отже, модернізація є революційним процесом підриву та зміни чинних інституцій. Цей процес пов'язаний із певними структурними характеристиками: структурною диференціацією, соціальною мобілізацією, а також масштабною, уніфікованою та централізованою інституційною системою координат. Водночас структурні характеристики є лише необхідними, але вони не є достатніми умовами успішної модернізації. Іншими підставовими факторами перемоги модернізації, за Ейзенштадтом, є встановлення гнучких і водночас ефективних символічних та організаційних центрів, здатних регулювати зміни [Eisenstadt, 1965: p. 660]. Отже, у рамках Ейзенштадтового мислення модернізація визначається як рух у напрямі до високодиференційованого та спеціалізованого суспільства, у якому відбулося відокремлення різних ролей індивіда (як-от відокремлення родинних та професійних ролей), економічна сфера якого базується на індустріальному виробництві (останнє характеризується широким використанням Ньютової науки), натомість політичній сфері притаманні зростання територіального розмаху та інтенсифікація влади центральних, легальних, адміністративних та політичних агенцій суспільства. Важливим аспектом модернізації політичної сфери є поширення потенціальної влади на ширші групи, — врешті-решт, на всіх дорослих громадян, — які інкорпуються до консенсусного морального порядку. Модерні суспільства також у тому чи тому сенсі є демократичними, або принаймні популістськими, що змушує правителів звертатися до тих, ким правлять, за підтримкою (тобто підтримка вже не зумовлюється принципом припису), вдаючись до таких механізмів, як вибори, плебісцити або їхні сурогати (паралельно поширюються такі ідеї, як рівність, свобода та участь). У сфері культури модерному суспільству притаманні постійне зростання диференціації основних культурних та ціннісних систем (релігії, філософії, науки), поширення освіченості

та світської освіти. Паралельно розвиваються засоби масової комунікації та постає новий світогляд із наголосом на прогресі, на щасті, на спонтанному висловленні відчуттів, на індивідуальності як моральній цінності, на гідності індивіда та на ефективності, а також на теперішньому, як на значущому темпоральному вимірі людського існування [Eisenstadt, 1966: p. 1–19].

ДЖЕРЕЛА

Eisenstadt S.N. Tradition, Change, and Modernity. — N.Y., 1973.

Eisenstadt S.N. Transformation of Social, Political and Cultural Orders in Modernization // American Sociological Review. — 1965. — Vol. 30, № 5.

Eisenstadt S.N. Modernization: Protest and Change. — Englewood Cliffs, 1966.